

Yeni Medya Araçları: Çocuğun Dini Sosyalleşmesindeki Etkisi

Betül Erken*

Öz

Bu makale, her geçen gün gelişmekte olan yeni medya araçlarıyla birlikte çocuğun dini sosyalleşme sürecinin nasıl etkilendiğine yönelik çalışmaları ele almaktadır. Konu sosyoloji, medya, nöroloji ve eğitim disiplinlerine dahil olması sebebiyle disiplinlerarası bir araştırma sürecini gerekli kılmıştır. Konu bağlamında yapılan disiplinler arası çalışmalar tespit edilmiş ve sistematik bir şekilde konuyu değerlendirmek hedeflenmiştir. Bu sebeple araştırmayı yürütmek için sistematik inceleme yöntemi tercih edilmiştir. Yeni medya araçları, ekran, sosyalleşme, dini sosyalleşme, çocuk, dijitalleşme şeklinde belirlenen anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda tespit edilen akademik çalışmaların hangi temalara odaklandıkları ortaya çıkartılmış ve bu temalarla ilgili bilgiler değerlendirilmiştir. Kaynakların taranmasıyla konu çerçevesinde; Aile İlişkileri, Değer Değişimi, Ekran Süresi, Kendi Kendine Sosyalleşme, Nörolojik Değişimler şeklinde beş ana tema olarak belirlenmiştir. Bu temalar, çocukların internet tabanlı taşınabilir yeni medya araçlarıyla birlikte dini sosyalleşme süreçlerinin değişime uğradığı noktasında ortaklaşmakta ve aynı zamanda bu süreçlerin sekteye uğradığı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, medya okuryazarlığı konusuna vurgu yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yeni medya, İnternet, Çocuk, Dini sosyalleşme, Aile

New Media Tools: The Impact on Children's Religious Socialization

Abstract

This article focuses on how the religious socialization process of children is affected by the ever-evolving new media tools. Since the subject is included in the disciplines of sociology, media, neurology and education, it necessitated an interdisciplinary research process. Interdisciplinary studies on the subject were identified and it was aimed to evaluate the subject in a systematic way. For this reason, the systematic review method was preferred to conduct the research. As a result of the scanning with the keywords determined as new media tools, screen, socialization, religious socialization, children, digitalization, the themes on which the academic studies focused on were revealed and the information on these themes was evaluated. By scanning the sources, five main themes were identified within the framework of the subject; Family Relationships, Value Change, Screen Time, Self-Socialization, Neurological Changes. These themes agree on the point that children's religious socialization processes have undergone changes with internet-based portable new media tools and at the same time, it is emphasized that these processes have been interrupted. In this context, the need to emphasize media literacy has emerged.

Keywords

New media, Internet, Children, Religious socialization, Family

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Doktora Öğrencisi

Yeni medya araçları toplumun her katmanında son derece hızlı bir değişim sürecini beraberinde getirmiştir. Özellikle taşınabilir internet tabanlı telefon, tablet gibi kullanımı da pratik olan araçların üretilmesiyle birlikte yaşamın her alanında etkisini göstermeye başlamışlardır. Yetişkinler, dijital göçmenler (Prensky, 2001), internetin sosyal, psikolojik, siyasi, ekonomik, dini vs. açıdan getirdiği yenilikleri öğrenirken eş zamanlı olarak “tecrübe etmekte” ve bu süreç oldukça karmaşık bir durum olarak kendini göstermektedir. Yetişkinler yeni medya araçlarından birçok açıdan etkilenirken internet çağında dünyaya gelmiş çocuklar, dijital yerliler (Prensky, 2001), için doğal bir süreç olarak karşılanmaktadır. İçine doğdukları bu “yeni” dünyayı nasıl algılayıp sürdürdükleri ve sürdürecekleri konusu araştırmalar açısından oldukça yeni bir konu olmakla birlikte hayatın her alanında etkinliğini göstermesi sebebiyle yeni medya araçlarıyla ilgili konular özellikle nöroloji, fizyoterapi, pediatri, teknoloji bilimleri, sosyoloji, psikoloji, din, ekonomi, medya, eğitim gibi birçok disiplini kapsayan geniş bir yelpazede araştırılmaktadır. Bu çalışmanın amacı konuyla ilgili farklı disiplinlerden yararlanarak, yeni medya araçlarının çocuğun dini sosyalleşmesi üzerindeki etkisine dair hangi alanlarda ne yönde çalışmalar yapıldığı ve bu konunun hangi temalar etrafında tartışıldığını ortaya koymaktır. Çalışmanın önemi günün önemli bir bölümü ekranla kaplanmış bir dünyada çocuğun dini sos-

yalleşmesi üzerine doğrudan çalışmaların oldukça sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Yeni medya, çocuk ve dini sosyalleşme konusu birlikte ele alındığında bakılan veri tabanları üzerinden İngilizce ve Türkçe literatürde konuyla doğrudan alakalı sadece 5 çalışma bulunmuştur. Bunun yanında konu bağlamında dolaylı olsa da yakından alakalı olan 54 çalışmadan yararlanılmıştır. Bu araştırmalar yeni medya araçlarının çocuğun dini sosyalleşmesi süreciyle ilgili doğrudan ilişkili olmayan ancak ele aldıkları temalar ile bu konu etrafında önemli araştırma sonuçları sunmaktadır. Örneğin medya ve çocuk ilişkisi, aile ve sosyalleşme ilişkisi, medya ve sosyalleşme ilişkileri ve dini sosyalleşme ve medya ilişkileri doğrudan araştırılan konulardır. Ancak yeni medya araçlarının çocuğun dini sosyalleşmesi sürecine dair araştırmaların yetersizliği bütünün parçalarından beslenmeyi gerektirmektedir. Bu sayede konu bağlamında belli bir çerçeve oluşturmaktadır.

Çocuk üzerine yapılan araştırmalar, mevcut sınırlılığın ön kabulü ile çalışmaya başlamayı gerektirmektedir. Bu ön kabul, araştırma nesnesine birincil bir kaynaktan ulaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Çocuklar üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla okul öncesi çocuklara ve ergenlere odaklanırken, 6-12 yaş arası okul çağındaki çocuklara çok az odaklanılmaktadır (Danet, 2020). Bu çalışmada hedef kitle 7-12 çocukluk dönemi olsa da okul öncesi dönem ve ergenlik dönemi çalışmalardan da faydalanılmıştır. Türkiye

İstatistik Kurumu'nun 2021 sonuçlarına göre çocukların internet kullanım oranının %82,7'ye (TUİK, 2021) yükseldiği günümüzde çocuklar ve internet üzerine birçok açıdan araştırma yapılması bir ihtiyaç niteliğindedir. Buna karşın özellikle medya, çocuk ve dini temalar arasındaki ilişki çok nadir rastlanan konulardandır. Ancak dijital teknoloji her an hayatımızın içine girmesiyle, dini manzara da aynı şekilde yeni sosyokültürel gerçeklikleri doğuracak şekilde değişim geçirmektedir. Bu nedenle, dini sosyalleşme, çocuk ve yeni medya araçları arasında bağlantı kurmamak büyük bir boşluğu beraberinde getirmektedir (McClure, 2017). Din, medya, çocuk ve sosyalleşmenin birbiriyle nasıl ilişkili olduğuna dair basit açıklamalar bulunmamaktadır. Ancak belli bir tür sosyalleşme ve medya kendine özgü yollarla çalışır. Medyanın insanların dini inanç ve değerleri üzerindeki etkisinin yönünü özellikle çocuklar bağlamında tespit etmek zor olsa da dijitalleşen medya etkisiyle birincil sosyalleşme eyleyenlerinin çocuklarla bağlantılarının azalmasına dair çalışmak mevcut boşluğu doldurmak açısından önemlidir (Lövhheim, 2012).

1. Yöntem

Bu çalışma için sistematik literatür derleme yöntemi belirlenmiştir. Sistematik derlemeler, mevcut araştırmaları sentezlemek için kullanılan kapsamlı yöntemlerdir. Günümüzde artan bilimsel çalışma sayısı düşünüldüğünde, sistematik literatür derlemesi tüm bu çalışmalarını

tek tek incelemek yerine resmi bütüncül bir şekilde görmeyi sağlayacak bir metod olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2022). Sistematik derleme yönteminde belirli bir sınır çizip onun içinde ilgili literatürü taramak yöntemin özelliklerinden biridir. Çocuklarla ilgili çalışmaların yetersizliği sebebiyle literatür taraması yapılırken ergenlerle ilgili yapılan çalışmalar da araştırmaya dahil edilmiştir. Bu makalede sosyalleşme konusunda sınırları çizerken, araştırmalar içinde ön plana çıkan konu olarak “internette dini yayınlarla gerçekleşen dini sosyalleşme” konusu dışarıda bırakılmıştır. Medya ve din konusu birlikte ele alındığında yaygın olarak dini içerikli yayınlar, dini lider veya cemaatlerin medyada varlık göstermesiyle gerçekleşen dini sosyalleşme konusu üzerinde durulmaktadır. Ancak din temalı olmayan yayınların, oyunların veya sosyal medyada zaman geçirmenin dini bağlılıkla nasıl ilişkilendirildiğini inceleyen araştırmalar nadirdir (Uecker ve McClure, 2022). Diğer yandan çocuk-internet ilişkisi oldukça yoğun bir şekilde çeşitli disiplinlerde ve farklı konularda ele alınırken bu bağlamda dini temalar yine nadir bir şekilde ele alınmaktadır. Bu çalışma nadiren işlenen bu konu üzerinden derinlemesine bir çalışma olarak belirlenmiştir. Çocukların zamanlarının büyük bir kısmını ekran kullanımının yüzeysel, günlük, eğlence amaçlı kullanırken günlük hayatımızda çocukların dini sosyalleşme süreçlerini bu kullanım nasıl etkilemektedir? Bu sorunun cevabı da

ilgili çalışmalardan yararlanarak temalar halinde ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Konu bağlamında yazılmış olan makale ve kitaplara erişmek için öne çıkan önemli veri tabanları taranmıştır: Web of Science, Google Scholar, Ulusal Tez Merkezi ve Dergipark. Anahtar kelimeler olarak, yeni medya araçları, ekran, dijitalleşme, internet, çocuk, sosyalleşme ve dini sosyalleşme kelimeleri arama motorunda aratılmıştır. Yıl aralığı olarak çocuklar için taşınabilir internet tabanlı telefonlarla ekran kullanımının ciddi oranda arttığı 2010 yılı başlangıç olarak belirlenmiştir. 2010-2023 yılları arasında yazılan makale, tez ve kitaplardan 59 çalışma değerlendirilmiştir. Elde edilen kaynaklar incelenerek, yeni medya araçlarıyla birlikte çocukların sosyalleşmelerinde nasıl bir etkileşim ve değişim yaşadıkları üzerine odaklanılmıştır. Dini sosyalleşme konusunda yapılan yayınlar oldukça sınırlı olması sebebiyle öncelikle sosyalleşme üzerinden araştırılmalar gerçekleştirilmiştir. Sosyalleşmenin bir alt başlığı olarak dolaylı bir şekilde dini sosyalleşme konusunda verilere ulaşılmıştır. İncelenen çalışmalar sınıflandırılmış ve aşağıda detaylandırılan beş temaya ulaşılmıştır. Makale boyunca sistematik tarama yöntemi kullanılarak, yeni medya araçlarının gölgesinde çocuğun dini sosyalleşme sürecinin nasıl gerçekleştiğini disiplinler arası inceleyen bilimsel çalışmalar analiz edilmiş ve çalışmanın bulgularını aktarmak için tematik bir sunum kullanılmıştır. Makalenin ana konusu olan yeni medya

araçları bağlamında çocuğun dini sosyalleşme sürecinde etkileşim içerisinde olan beş tema bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Aile İlişkileri
- Değer Değişimi
- Ekran Süresi
- Kendi Kendine Sosyalleşme
- Nörolojik Değişimler

2. Çocuğun Dini Sosyalleşmesi

İnsan, verili bir toplumda dünyaya gelir ve sosyalleşme süreciyle kültür, norm, değer anlamında toplumsal düzene uymayı öğrenir. Birey, toplumun üyesi olduğu yaşamına katılım için gerekli beceri, alışkanlıkları kazanarak toplumsal bir şahsiyet haline gelir (Okumuş, 2014). Çocuk açısından sosyalleşme, “öğrenme” ve “öğretme” sürecidir. Sosyalleşme süreci içerisinde çocuk öncelikle ve en etkili olarak aile içerisinde sosyalleşir. Daha sonra okul, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları aracılığı ile toplumun kendisinden beklediği rol ve değerleri öğrendiği ve sosyal bir varlık haline gelmesini sağlayan bir süreçtir (Kaya, 2011). Sosyalleşme, toplumun bir üyesi olmakla ilgilidir ve çevre, toplumsal uyum süreçleri ve birkaç belirli sosyal gruba ait olma isteği ile karakterize edilir. Nihayetinde, sosyalleşme süreçleri zaman alır: Belirli sosyal standartlara, kurallara ve değerlere tekrar tekrar maruz kalmak, bunların bireysel olarak yerleşmesi için gereklidir (Genner ve Suss, 2017).

Sosyologlar genel olarak sosyalleşmenin, farklı sosyalleşme araçlarını içeren iki genel aşamada gerçekleştiğinden bahsetmektedirler. Sosyalleşme araçları, önemli sosyalleşme süreçlerinin içerisinde gerçekleştiği gruplar ya da toplumsal bağlamlardır. Birincil sosyalleşme, bebeklik ve çocukluğun ilk döneminde gerçekleşir ve kültürel öğrenmenin en yoğun dönemidir. Bu dönemde çocukların daha sonraki öğrenme süreçleri için bir temel davranış kalıpları öğrendikleri dönemdir. Aile bu dönemdeki esas sosyalleşme araçlarıdır. İkincil sosyalleşme çocukluğun sonraki ve olgunluk dönemlerini kapsayan okullar, akran grupları, medya giderek sosyalleşme güçleri haline gelir. Bu bağlamlardaki toplumsal etkileşimler insanlara, kendi kültürlerinin kalıplarını oluşturan değerler, normlar ve inançları öğrenmede yardımcı olur (Giddens, 2008).

Sosyalleşmenin bir alt başlığı olan dini sosyalleşme ise genelde bireyin özelde çocuğun dini inançlarını ve anlayışlarını etkileyen etkileşimli bir süreçtir. İnsanlar hayatları boyunca çeşitli sosyalleşme eylemleri ile etkileşim içinde olurlar ve sosyalleşme kaynakları dini anlamda farklı ve etkin bir konuma sahipse yaşantılar da dini anlayışları pekiştirir (Sharkat, 2013). Çocuğun dini sosyalleşmesi konusundaki etkileşim durumu ailenin tutumuyla derinden bağlantılıdır. Ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkilerin kalitesi ve desteği ebeveynlerin dindarlıklarını çocuklarına aktarma imkanını arttırır. Böylece, olumlu ebeveyn çocuk ilişkileri ve iletişimi,

ev içerisinde sıcaklık ve şefkat atmosferi dindarlığın nesiller arası mirasını arttırır (Myers, 1996). Dinin kalıcılığı büyük ölçüde bir neslin çocuklarına ne kadar başarılı bir şekilde telkinde bulunduğuna bağlıdır (Myers, 1996).

Yapılan çalışmalar çocuğun dini sosyalleşme sürecinde ailenin etkisinin oldukça önemli olduğunu göstermiştir (Myers 1996). Bu sebeple çocuğun dini sosyalleşme sürecini anlamak için aileyle ilişkisine odaklanmak da gerekmektedir. Buna ek olarak konuya medya araçları eklendiğinde Albert Bandura'nın ortaya koyduğu Sosyal Öğrenme Kuramı (1977) kuramsal bir çerçeve olarak ön plana çıkmaktadır (Disney ve Geng, 2022; Kardeşahin, 2021, Timisi, 2011; Oruç, 2021). Bandura insan davranışlarının öğrenme ve uygulama sürecinin önemli bir kısmını “gözlem” ve “taklit” yoluyla şekillendiğini belirtmektedir. Çocukların içsel düşüncelerinin oluşumu tüm dış sosyalliklerle, çevresinde gördüğü, duyduğu davranış ve hallerle şekillenir. Bu şekillenme süreci de şüphesiz aile ile başlamaktadır (Bandura, 2001). Çocuk doğduğu andan itibaren kendi tabiatının varlığını göz ardı etmeden ancak özellikle ailesinin ilerleyen yaşlarda da okul, çevre ve kitle iletişim araçlarıyla etkilenen yaşam boyu bir sosyalleşme sürecinden bahsedilebilir. Dini sosyalleşme gözlem ve taklit yoluyla aileden beslenen bir süreçken, günümüzde yeni medya araçlarının çocuklar tarafından ekran karşısında veri akışının gözlemlendiği ve taklit edildiği bir araç olarak çocuklar

için yeni bir sosyalleşme eyleyeni olarak değerlendirilmektedir (Bandura, 2001). Çocuğun ekranda geçirdiği sürenin artması ve ekranda olanları gözlemlemesi dolayısıyla da ailesini gözlem ve taklit için geçirdiği sürenin azalması sosyalleşme de gerçekleşen değişimin nasıl olduğu üzerinde merak uyandırmaktadır. Aşağıdaki temalar bu değişimin ne yönde olduğuna dair bulgular da ortaya koymaktadır. Konu bağlamında yapılan çalışmaların içinde öne çıkan temalar belirlenerek aşağıdaki şekilde ortaya konmuştur.

3. Bulgular ve Analiz

3.1. Aile İlişkileri

Çocukluk döneminde, ebeveynlerle yaşanan deneyimler çocuğun psikolojik, sosyal ve fiziksel gelişiminde hayati bir rol oynamaktadır. Konu hakkında yapılan çalışmalar dijital cihazların kullanımının ebeveyn-çocuk etkileşiminin miktarını ve kalitesini azalttığını göstermektedir. Bununla birlikte çocuğun sosyal çevreden mahrum kaldığını da ortaya koymaktadır. Ebeveyn ekran kullandığında çocukla etkileşimi azalmakta, daha az duyarlı olmakta, çocuk ekran başındayken ebeveyni daha az önemsemekte, dymakta ve gözlemlemektedir (Ayaydın ve Ayaydın, 2019; Güzel, 2021; Karaşahin, 2021; Sadeghi vd. 2019). Ebeveynler ekranı çocuklar açısından bir “düzen sağlayıcı” olarak önemli bir seçenek olarak görmektedirler. Ebeveynler, işlerini daha rahat yapmak, kendilerine özel vakit ayır-

mak, çocukları kötü havalarda veya hastalık durumunda evde olumlu bir şekilde durmalarını sağlamak ve çocukların ruh hallerini iyi tutabilmek gibi nedenlerle sadece çocukların ekran arzusu üzerinden değil ebeveynlerin de kendi ihtiyaçları üzerinden ekran kullanımını arttırmaktadırlar (Geurts, Koning ve Vossen, 2022). Ekran çocuklar için adrenalin ve depomin hormonu salgılayan bir araç olmasıyla çocuklarda bağımlılık etkisi oluşturmaktadır ve bu sebeple çocuklar tarafından son derece arzulanılan araçlar olmaktadır (Alter, 2018). Ebeveynler de çocukları ekran başındayken kendi zamanlarını çocuklarından bağımsız olarak kullanabilme imkânı sağlayan bir araç olarak değerlendirdiğinde aile içi ilişkilerin azalması doğal bir sonuç doğurmaktadır. Palmer Sue'nun (2019) ekran ve çocuk ilişkisi üzerine yaptığı çalışmada öğretmenlerin öğrencileri üzerinde durduğu iki faktörden dolayı endişe duyduklarını belirtmiştir: Evdeki iletişim eksikliği ve aşırı ekran kullanımı. Bu iki faktör arasındaki ilişki birbirinin sebep sonucu olarak dikkat çekmektedir. Ball State Üniversitesi araştırmacıları, ortalama ekran kullanım süresinin günde 6,5 saat olduğunu, aynı süre zarfında farklı ekranların aynı anda kullanımını sayılırsa 8,5 saate çıktığını ortaya koymaktadır. Bu kullanımın büyük bölümü eğlence tabanlıdır. Standford Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre, internet üzerinde geçirilen her saat, bireyin aile ile yüz yüze geçirdiği zamanın yerine geçerek, yaşamındaki diğer etkileşimle-

ri, özellikle aile ile geçirilen anlık anları etkileme potansiyeline sahiptir. (Sayar ve Benli, 2020).

Sosyalleşme üzerine yapılan ampirik çalışmalar da dini sosyalleşme sürecinde ebeveynlerin rolüne yüksek bir değer atfedilmiştir (Lövheim, 2012). Ebeveynler çeşitli konularda olduğu gibi, çocukların dini konularda da rol model aldıkları kişilerdir. Nitekim Okagaki ve arkadaşlarının (1999) araştırmalarında, çocukların dini sosyalleşmesinde ebeveynlerin çocuklara dini bilgiler öğretmelerinden daha çok rol model olarak güçlü bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Kaya, 2019). Çocukların ekran başında uzun zaman geçirmelerinden dolayı aileleriyle geçirdiği vaktin sınırlanması dini sosyalleşme sürecinin de doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Pek çok dindar ebeveyn dinlerini çocuklarına aktarmayı önemsemelerine rağmen (Smith, Ritz ve Rotolo, 2020) ekran çocuklar için eğlence sağlayan cazip bir araç olarak aile ile vakit geçirmeye tercih edilmektedir (Desmurget, 2022; Sayar ve Benli, 2020). Aynı zamanda medyanın yeni dini veya seküler mesajlar sunmasıyla dinin nesiller arası aktarımını kesintiye uğratabilir. Yani dindar ebeveynlere sahip çocuklar ve ergenlerin medya kullanımının artmasıyla dindarlığı azalabilir (Uecker ve McClure, 2022). Burada dolaylı iki ayrı süreç gözlemlenebilir. Birincil sosyalleşme araçlarından aile ile olan ilişkinin zayıflaması diğer yandan medya araçlarının kullanımının artmasıyla ikincil sosyalleşme olarak medya ailenin yerini al-

maktadır (Lövheim, 2012). Buradan yeni medya araçlarıyla birlikte sosyalleşme sürecinin değişmekte olduğu söylenebilir. Söz konusu değişim, bireyleri oturdukları yerden farklı bir şekilde sosyalleşme sürecini yönlendirmektedir. (Yengin, 2012 akt. Onar Çambay, 2015) Gözlemlenen şeyin dini sosyalleşmenin en aza inmesi değil, daha ziyade farklı bir formunun ortaya çıktığı öne sürülebilir. Dini bilgi ve pratiklerin gerilediğine dair endişe yerine, dini sosyalleşmenin yeni kalıplarına, pratiklerine, zorluklarına odaklanmak meseleyi daha iyi anlamayı sağlar (Lövheim, 2012).

Değer Değişimi

Çocuğun gelişimi açısından son derece önemli olan birincil sosyalleşme, çocuğun gelecekteki zeminini sağlar. Bir çocuk değerleri ve belli bir kültürün üyeleri olarak bireylere uygun eylemleri öğrendiğinde ve aynı zamanda süreç içerisinde içselleştirdiğinde birincil sosyalleşme süreci sağlıklı bir şekilde gerçekleşmektedir (Okumuş, 2014). Yeni medya araçlarının sunduğu seçenekler üzerinden çocuklar ve ergenler daha çok sosyal medya, videolar, çizgi film ve oyunlarla zaman geçirmektedirler. Bu araçlar çocukların ebeveynlerinden duyduklarıyla çelişen mesajlara maruz bırakma potansiyeline sahiptir. Tüm bu medya biçimleri, kültürü bir nesilden diğerine aktarmayı ve sosyal düzeni teşvik etmeyi amaçlayan ebeveynler veya dini yapılar gibi birincil sosyalleşme araçlarına muhalif olarak yorumlanmaktadır (Uecker

ve McClure 2022). Değerlerin değişimi günümüzde birçok nedenden kaynaklanmaktadır; ebeveynler, teknoloji, medya ve eğitim bir araya gelerek önceki nesillerin yaşadığı dünyadan farklı kültürler oluşmaktadır (Twenge, 2018). Yakın geçmişte değer noksanlığı olarak görülen davranış ve tutumlar günümüzde olağan kabul edilmektedir. Bu değişim ekran etkisiyle sık sık karşılaştığımız durumların normalleşme sürecine girmesiyle değer yargılarının değişime uğradığını göstermektedir (Ayaydın ve Ayaydın 2020; Alp ve Levent, 2020). Yapılan araştırmalar ebeveynlerin bazı değer ve tutumları çocuklarına aktarmak isteseler de çocukların ekran karşısında yeni medya etkisinden kaynaklanan yeni dil, anlayış ve alışkanlıklar edinmesinin önüne geçemedikleri ve bu konuda kaygı duydukları ortaya konulmaktadır (Ayaydın ve Ayaydın 2019; Danet, 2020; Özkan ve Hira, 2017).

Yeni medya araçlarıyla toplumun değer algılarının değişimi arasında paralel bir ilişki olduğu söylenebilir. Aynı zamanda yapılan nitel ve nicel çalışmalar tarafından bu konuda ortaya konulan bir başka husus da özellikle Amerikan kültürünü yaygınlaştıran Disney yapımı çizgi filmler, Netflix gibi film ve dizi platformları, Japon kültür ve değerlerini yaygınlaştıran animeler, Koreli bir hip-hop idol grubu olan (cinsiyetsizlik özelliğiyle ön plana çıkan) BTS grubu gibi yaygınlaşan eğlence üzerine kurulu programlar değerlerin değişiminde etkilerini göstermektedir (Oruç, 2013). Çocuklar yeni medya

araçlarıyla aile ve çevreden farklılaşarak popüler kültürün sunduğu değer ve davranışlardan etkilenir. Medya kullanımının sosyalleşme üzerindeki etkileri de çok sayıda çalışmada tespit edilmiştir: Davranış üzerinde uzun vadeli etkiler, örneğin şiddet, prososyal davranış, cinsel deneyimler, dünya görüşü ve değerler üzerindeki değişimler süreç içerisinde kendisini yaygın bir şekilde göstermektedir (Lemish, 2015, Akt: Genner ve Suss, 2017).

Çocuklar radyo, televizyon gibi geleneksel medya araçlarına göre yeni medya araçları ailenin gözetiminden uzak bir şekilde kendi dünyalarında yaşamaktadırlar. Ailelerin gözetiminde olmadıklarında kendi yaşlarına uygun olmayan her türlü içeriklere şahit olmaları çocukların dünya algısında farklılaşmaya yol açmaktadır. Bu sebeple de dini sosyalleşmenin alt başlığı olan değer olgusu üzerinde yapılan çalışmalar günümüzde çok daha hızlı bir şekilde değişim sürecinde olduğu vurgulanmaktadır. Yeni medya araçlarının kültür ve değerler açısından değerlendirildiğinde konuya sadece olumsuz yanıyla bakan akademisyenler daha çok tehlikeleri üstünde odaklanırken, eleştirel açıdan iyimser araştırmacılar fırsatlara yer verip ve olumsuz medya etkilerini önleme konusunda vurgu yapmakta, tamamen olumsuz akademisyenler ise potansiyel riskleri ihmal edip faydalarına odaklanmaktadır (Süss, 2004, Akt: Genner ve Suss, 2017). Bu bakış açısındaki farklılıklar yeni medya araçlarının kullanılmaması veya sorgulamadan kullanılması şeklinde

iki ayrı ucu temsil etmektedir. Dijitalleşen bir ortamda medyadan uzak durmanın mümkün olmadığı gibi medyayı medya okuryazarlığı olmadan kullanmanın sorunlar doğuracağı üzerinde durulması sağlıklı bir bakış açısı kazandırmaktadır (Livingstone, 2020).

Ekran Süresi

Akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte, günümüz çocuklarının önceki nesillerdeki çocukluk yaşantısından ayıran en önemli fark, zaman geçirme biçimi olduğu söylenmektedir. Gençlerin gündelik yaşam deneyimleri önceki kuşaklardan oldukça farklı olarak görülmektedir (Twenge, 2018). Ekranla vakit geçirme süresi arttıkça, çocuğun günlük aktiviteleri ve yapış şekli de bu durumdan etkilenmektedir (Karaşahin, 2021). Ekran süresi arttıkça aile, akraba ve çevre ile ilişkilere ayrılan vakit azalmakta dolayısıyla medya üzerinden gerçekleşen bir sosyalleşme biçimi yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte insanların ekran başında geçirdikleri süreyi sadece nicel açıdan değerlendirildiğinde ekran ile kurulan ilişkinin detayları konusunda fikir veremeyebilir. İnsanların ekranda geçirdikleri süre kadar, bu süre içinde nitelik bağlamında içeriği de değerlendirmeye almak konuyu derinlemesine bir şekilde anlamayı sağlar.

Çocuklar üzerine yapılan çalışmalar ekran süresi arttıkça nörolojik, psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz yönde etkilenme oranlarının arttığını ortaya koymaktadır (Sadeghi v.d. 2019; Small ve Vorgan,

2009). İnternette geçirilen zamanın diğer faaliyetlere ayrılan zamandan daha fazla olduğu görülmektedir. Daha da önemlisi çocuklar serbest zamanlarında aile ve çevreyle birlikte sosyal faaliyetlere zaman ayırmaktansa ekran karşısında zaman geçirmeyi tercih etmektedir (Sunshine ve Nie 2002). Böyle bir durumda dini sosyalleşme araçlarından olan aile ve çevre süreci “gücünü” medyaya bırakmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmadan elde edilen veriler ekran başında veya sosyal medyada vakit geçirmenin dini pratiklere vakit ayırmaktan cazip olduğunu göstermektedir (Uecker ve McClure, 2022). İnternette geçirilen sürenin artması, bir bireyin dine bağlı olma ihtimalinin azalması ile bağlantılıdır. Kişinin demografik bilgilerinden çok, bir kişi internette ne kadar fazla zaman geçirirse, bir bireyin dini olarak bağlı olmama olasılığı o kadar artmaktadır (McClure, 2017).

Bilişsel alandaki araştırmalar çocukların yaşlarına göre gelişimini olumsuz yönde etkilenmemesi amacıyla ekran süresiyle ilgili ortalama saatler belirlemektedir: Ekran süresi çeşitlilik gösterse de ortalama 0-2 yaş ekran görmesi bebeğin beyin gelişimini olumsuz etkilediği, 3-6 yaş arası yarım saat ile 1 saat arası izlenebileceği 6-12 yaş arası 2 saati aşmamaları ... şeklinde çocuğun sosyal, psikolojik ve bilişsel gelişimini etkilemesi sebebiyle bir dizi sınırlandırmalar önerilmektedir (Desmurget, 2022; UNICEF, 2017; Yeşilay, 2017). Ebeveynler bu sınırları koymadıklarında ve aynı zamanda çocukların

kontROLSÜZ ekran kullanım süreleri arttıkça çocuklarına somut etkilerini gözlemlediklerinde; aile ilişkilerinin azalması, sorunlu davranış özellikler sergilemesi ekrandan kültürel ve düşünsel anlamda aileden farklı yönde etkileniyor olmaları nedeniyle endişe içerisinde dirler (Güzel, 2021); Livingstone, S. ve Blom-Ross, A., 2018). Bu bulgulardan çıkarılabilecek sonuçlar arasında, her şeyi kapsayan “ekran süresi” kavramıyla ilgili kaygılanmak yerine, belirli ekran kullanım faaliyetlerin ayrı ayrı çocuklara yardımcı olup olmadığına ne zaman ve ne konuda yardımcı olduğuna veya zarar verdiğine odaklanmanın daha iyi olabileceği üzerinde durmaktadır (Livingstone ve Blum-Ross 2018; Pavlik ve Olafsson, 2018). Esasen çocukların yaşları üzerinden belirlenen uygun “ekran süresi” söylemi, ebeveynlerin dijital teknolojilerin olumlu veya olumsuz kuralları hakkında kendi yargılarına varmalarını engellediği üzerinde durarak, ebeveynlerin demokratik rolden geleneksel otoriter role doğru yeniden evrildiği üstünde durmaktadır (Livingstone ve Blum-Ross, 2020).

Kendi Kendine Sosyalleşme

Jefrey Arnett’in (1995) “self-socialization” kuramı televizyonun ergenlerin sosyalleşme araçları arasında kendi kendine sosyalleştikleri yeni bir mecra olarak yerini almıştır. Ergenler, günlük yaşamlarının rutin bir parçası olan medyayla birlikte aile ve çevrenin dışında televizyondan yayılan popüler kültürden beslenmektedir-

dir. (Arnett, 1995). Günümüzde medyanın dijitalleşmesiyle birlikte sosyalleşme bağlamında Arnett’in bu çalışmasından faydalanmaktadır (Güme, 2022; Riesmeyer, 2021; Uecker ve McClure, 2022; Moberg vd., 2019). Gençler, medyadan eğlence ve adrenalin aradıklarında, medya malzemelerini kimlik oluşturmaya ya da başa çıkmak için kullandıklarında medya temelli bir gençlik alt kültürüne katılmaktadırlar. Tipik diğer sosyalleşme araçları düzeni korumak ve nesiller arası aktarımı sağlamak açısından devamı sağlamakla görevliken, medya böyle bir kaygıdan çok izlenmeyi ve takibi arttırmaya yönelik kaygısı olduğu için daha çekici ve sınırları belirsiz konulara yer vermektedir (Arnett, 1995; Uecker ve McClure 2022). Ergenler üzerine yapılan bir çalışma olsa da çocuklar da benzer bir etkilenme sürecinden geçmektedirler. Onlar sosyal medyada ve daha genel anlamda internette vakit geçirdikçe, “kullanıcıların” kendilerine ve çevresiyle olan ilişkilerine, birincil sosyalleşme süreçlerine bakış açısını değiştirdiği üzerinde durulmaktadır (Turkle, 2011). Çocukların sosyalleşme süreci çalışmalar sonucunda değerlendirildiğinde ailenin etkisinin internet ve arkadaşların hizasında ergenlerde ise gerisinde olduğu üzerinde ortaklaşmaktadır. Özellikle sosyalleşme araçlarından internetin etkisinin oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir (Arık, 2018; Ünlü Dalaylı, 2021; Twenge, 2018). Tüm dijital medya araçları, her an ulaşılabilir sosyal medya, bilgisayar oyunları, çizgi filmler, dijital platformlar çocu-

ğun sosyalleşme sürecine ve sağlıklı birey olması için sosyalleşme sürecini değiştiren ve bu zamandan çalan veya dönüştüren araçlar halini almaktadır (Deaton, 2015; Kardeşahin, 2021).

Yapılan araştırma sonuçlarına göre medya kullanımı ile değerler, dini inanç ve davranışlar arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır (Downey 2014; Levent 2020; McClure, 2018; Varsak, 2023) Bunun yanında gençlerin küçük bir azınlığı için de olsa, aile ve dini kuruluşların dini sosyalleşmede hala güçlü bir rol oynadığının altını çizmek önemlidir. (Lövheim, 2012; Moberg vd. 2019). Twenge’in (2018) yaptığı kohort bir çalışma günümüze kıyasla daha az gencin dini geleneklere bağlı olduğunu ve bu eğilimin yeni medya araçlarının yaygınlaşmasından bu yana hızlandığını göstermektedir. Bu çalışma özellikle yeni neslin ekrandan öğrendikleriyle dinin örtüşmediği bu sebeple de dinden uzaklaşan bir neslin öne çıktığını ortaya koymaktadır. Ekran tabanlı medya ve sosyal medya kullanımı, çocuk ve ergenlerin dini topluluklarının ve ailelerinin bakış açılarını zayıflatmaya hizmet edebilecek pratik olarak sınırsız sayıda sesle tanıştırma potansiyeline sahiptir (McClure, 2016). Bunun yanında dijital alanı dini bilgi ve dini cemaatlerin sanal ortamda da bir araya gelerek sosyalleşme alanı olarak değerlendiren birçok çalışma mevcuttur (Campbell ve Garmer 2016). Bu sebeple internet günlük hayattan birçok dini davranış ve ritüele yakınlığıyla entegre ol-

muştur. Günlük sosyal yaşamın bir parçası olarak yeni medya araçları dini varoluşun da merkezi bir parçasıdır (Campbell ve Vittulo, 2016). İnternet tabanlı medya araçları her anlamda bir risk taşıması ve imkân ortaya koyması sebebiyle çocukların internet kullanım şeklinin hangi amaçla ne yönde kullanıldıkları üzerine derinlemesine çalışmalar yapılması bir ihtiyaç niteliğindedir.

Nörolojik Değişimler

Nörobilimciler çocuğun beynindeki nöral bağlantıların çocukluk boyunca hızlı bir şekilde gelişme gösterdiği üzerinde durmaktadır. Savunmasız küçük bir bebekten toplumun medeni bir üyesine dönüşüm, çocukluk yıllarında olanlardan ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Beyindeki sinir hücreleri hangi yönde devamlı olarak bir uyarı alırsa o yönde düşünsel, davranışsal özellikleri belirginleşmektedir (Sue, 2019; Greenfield, 2012). Çocukluğun ilk yılları, yaşam süresi boyunca genel gelişimin en kritik dönemi olarak kabul edilir. Dijital teknolojilerin günümüzdeki yaygınlığı sadece iletişim kurma tarzlarını değiştirmekle kalmamakta aynı zamanda derin bir şekilde beyin işleyişini de değiştirmektedir. Bu evrimsel değişim süreci tek bir nesil üzerinde etkisini yoğun bir şekilde göstermektedir. Dijital yerlilerin beyindeki ekran uyarımının bir sonucu olarak genç ve yaşlı beyinler arasında derin farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Nesiller arasında değerler ve alışkanlıklara dair farklılaşma, önceki dönemlerde de söz

konusu iken günümüzde daha fazla kendisini göstermektedir (Small ve Vorgan, 2009).

Ebeveynler çocukların küçüklüğünden itibaren davranış ve düşünce kalıpları gibi şeyleri tekrar tekrar öğretirse beyin istikrarlı girdilere karşılık olarak daha çok bağlantı kurmaktadır. Böylece beyin kişiselleştirmeye başlar. Beynin iletişim ağları dünyada olup bitenleri kişiselleştirmemizi sağlar. Çocukluktan itibaren ilişkilerimiz ve yaşadıklarımızla beraber yegâne bir kimlik oluşmaktadır. Çocuklarda yoğun bir şekilde ekran kullanıldığında bu ilişkilerin kesintiye uğradığı dolayısıyla çocuklarda kültürel, sosyal, değerler bağlamında köklerin gevşemesi kendisini gösterebilir (Greenfield, 2012). Benzer şekilde çocukların beyin gelişiminin kritik dönemlerinde medya araçlarına fazla maruz kalmasının ebeveyn-çocuk ilişkilerinin zayıflamasına; duygusal, sosyal ve bilişsel öğrenme fırsatlarını azaltmasına ve anormal beyin gelişimine neden olabilmektedir (Sadeghi vd. 2019; Sayar ve Benli, 2020).

Yapılan araştırmalar gençlerin vakitlerinin çoğunu medyanın her türlü ile geçirdiklerini göstermektedir. Günümüzün çocuk ve genç beyinleri yeni medya araçlarında günde 6-8 saat geçirmektedirler. Bu kadar uzun süreyi ekrana bakarak geçiren genç beyinler, beyinlerinin geleneksel yüz yüze iletişim becerileri geliştirmek için gerekli olan normal sinirsel yolları güçlendirememektedir. Aşırı internet kullanımı akademik başarılarını

azaltmasının yanında sosyal ilişkilerin kurulmasını engellemektedir (Small ve Vorgan, 2009). Medya araçlarının yoğun bir şekilde kullanımı beyin gelişimiyle ilgili olarak da sosyal ilişkileri etkilemesi dolayısıyla dini sosyalleşme sürecinin de sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bir çocuğun gelişimini desteklemek için ekranlardan çok insanlarla özellikle de aile içindekilerle zaman harcamak önerilmektedir. Araştırmalar ekran zamanının çoğu çocuğun motor, sosyal ve bilişsel gelişimi üzerinde olumsuz etkilerini göstermektedir. Çocuklar ve ebeveynler ekran başında durdukça karşılıklı ilişkiler zayıflamaktadır (Desmurget, 2022).

Temalar Bağlamında Medya Okuryazarlığı Üzerine Tartışma

UNICEF, 2022 yılında Yanlış Bilgiler/Dezenformasyon ve Çocuklar adlı raporda medya üzerinden gerçek bilgiler yerine yanıltıcı, sansasyonel ve komplocu içeriklerle çocukların olumsuz yönde etkilediklerini yayınlamıştır. Çocuklar çevrimiçi kaynakların aktif kullanıcıları olmalarına rağmen bilişsel gelişim süreci yeteri kadar gelişmemesi sebebiyle her zaman doğru ve yanlış ayırt edemeyebilirler. Bu sebeple başta hükümet ve sivil toplum, teknoloji şirketleri, ebeveynler ve eğitimcilerin de çocukların medya kullanımının zararlarına karşı koymak adına medyayı takip ederek medya okuryazarlığı programlarını desteklemeleri önerilmektedir (Karaman, 2022). Medya okuryazarlığı kısaca her türlü medya mesajlarına erişebilme, erişilen medyaları eleştirel bakış açısıyla

çözümleyip değerlendirebilme ve medya iletilerini kendi kendine üretebilme becerisidir (medyaokuryazarligi.gov.tr, 2016).

Yapılan çalışmalar ebeveynlerin çocuklarının yeni medya araçlarını kullanmaları konusunda endişe içerisinde olduklarını göstermektedir (Güzel, 2021). Çocukların ekran başında geçirdikleri zamanda zararlı medya içerikleri tüketmelerine dair düşünceler karamsar bir çerçevede konumlanmaktadır (Livingstone ve Blum-Ross, 2020). Medya araçlarına uzun süre maruz kalması çocuğun sosyal ve kişisel gelişimi için gereken deneyimlerden, ailesinden ve akran ilişkilerinden, yüz yüze iletişimden, çatışmalardan ve bunları çözme becerisi geliştirmekten uzak kalmasına yol açmaktadır (Disney ve Geng, 2022). Mutlu Binark (2017), Türkiye’de özellikle çocukların ve gençlerin medya ortamlarında çeşitli risklerden korunması konusunda bir ahlaki panik üretildiği üzerinde durmaktadır. Bu ahlaki panik durumunun sebepleri olarak kullanıcılarıdaki nitelikli kullanım bilgi ve becerinin eksikliğini ve yeni medya okuryazarlığının geliştirilmemesinden kaynaklanmaktadır (Binark, 2017). Livingstone toplumun, özellikle de ebeveynlerin devamlı olarak online risk öyküleri ile korkutulması yerine online risklerin ve olanakların eş değer şekilde aktarılması ile internetten nitelikli bir şekilde donanabileceklerini belirtmektedir (Binark, 2017). Çocukların online ortamları olarak değerlendirildiğinde bilgi kaynağı, içerik üretme veya yükleme konu-

sunda kendilerini geliştirdikleri bir imkân kapısı olarak görülmektedir. Ancak çocuklarda online bilgi edinme ve üretmeye yönelik eğilim düşük seviyededir. Buna karşın günümüzde yaygın olarak sosyal medya, anlık mesajlaşma veya oyun siteleriyle etkileşime geçme eğilimindedirler (Odabaşı, 2021). Burada ailenin tutumu ve toplumsal bakış açısı özellikle önem teşkil etmektedir.

Bilgi ve kültür seviyesi yüksek bir aile ve çevrede yetişen çocuklar ile tam tersi bir ortamda büyüyen çocuklar arasında, olaylara ve olgulara bakış açısında belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Ailelerin internet konusundaki bilgi düzeyi ve çocuklarıyla kurdukları ilişki biçimi, genellikle çocuğun internet kullanım şeklini etkilemektedir. Aileler, çocuklarına internetin hem avantajlarını hem de dezavantajlarını doğru bir şekilde aktararak ve onları doğru bir şekilde yönlendirerek, interneti güvenli ve bilinçli bir şekilde kullanmalarını sağlamak adına bilgi sahibi olmalıdır. Medya okuryazarlık eğitimi çocukluk döneminde kritik bir öneme sahiptir. Çocukların sosyalleşme süreçlerinden aile ve okul en çok etkilendikleri eyleyenler olarak öne çıkmaktadır. İlerleyen zamanlarda arkadaşlar ve kitle iletişim araçları sosyalleşme ajanlarında daha çok etkilendikleri süreç olarak yerini almaktadır. Bu sebeple çocukluk döneminde medya araçlarını kullanırken ebeveynlerinin reklam, oyun, dizi, film, video gibi online verileri çocuklarla birlikte yorumlaması çocukların zaman içerisinde aile-

nin bakış açısını benimsemesini ve dini sosyalleşme sürecinin de kesintiye uğramamasını sağlamaktadır. Aynı zamanda çocukların ilerleyen yaşlarında devam edebilecek sağlıksız medya alışkanlıklarının küçük yaşlarda yerleşmesi önlenebilir (Carson, Clark, Berry, Holt ve diğerleri, 2014).

Medya okuryazarlığı, ebeveynlerin çocuklarını yeni medya araçlarının zararları ve yararlarına dair eğitime tabii tuttuğu bir süreç olarak değerlendirilebilir. Kendi kendine sosyalleşme temasında Arnett'in (1995) bahsettiği gibi finansal sebeplerle medya araçlarının çocukları ve gençleri özendirilen veya popülerlik kazanan ancak aile ve toplumun genel yargılarının ve dini yaklaşımların karşısında duran konular üzerine (eşcinsellik, pornografik, şiddet içerikler, tüketime özendirilen reklamlar, online zorbalık gibi) çocuklara medya okuryazarlığı yoluyla yol gösterilmesi yeni neslin sosyalleşme sürecinin de sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için önem teşkil etmektedir. Medya okuryazarlığı çocukların genel olarak medyayı sağlıklı bir şekilde kullanmalarını öğretirken, dindar ailelerin çocukları da ailelerinden edindikleri bakış açısıyla harmanlayarak ekranda gördüklerini yorumlama becerisi kazanacaktır.

Sonuç

Dijitalleşen dünyada yeni medya araçlarının her geçen gün farklı bir yenilikle gelişim göstermesi, akademik alanda da sınırsız bir çalışma alanı açmaktadır. Yeni

medya araçlarının hayatın her alanında etkisini göstermesiyle farklı disiplinler içinde yeni araştırma alanları oluşmaya başlamıştır. Bu kapsamda disiplinlerarası bir çalışmaya gerek duyulmuştur. Yeni medya araçlarının çocukların dini sosyalleşme sürecine etkisini anlamaya çalışmak; sosyalleşmeyi, medyayı, çocukları, çocukların dini sosyalleşme süreçlerini, çocukların medya kullanımı gibi çok yönlü konuların üzerinde durmayı beraberinde getirmiştir. Bu sebeple medya, eğitim, sosyoloji, psikoloji, din bilimleri, nöroloji gibi farklı disiplinlerden yararlanılmıştır. Bu makalede, konu bağlamında çalışan akademisyenlerin yararlanabilecekleri beş tema ortaya konulmuştur. Başlangıç olarak akademik çalışmalar için temalara dair bazı öneriler aşağıda yer almaktadır.

Literatürde öne çıkan disiplinler iletişim bilimleri ve eğitim bilimleridir. Konuyu daha geriden takip eden disiplin ise sosyolojidir. Yeni medya araçlarının sosyalleşme bağlamında dini etkilerine yönelik sosyolojik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Felsefe ve din bilimleri daha yaygın bir şekilde konunun üstünde durmaktadır. Nörologların çocukların medya kullanımına dair çalışmalarının sayısı her geçen gün artmakta ve bu ekran kullanımını arttıkça bu konu daha da önemli bir hale gelmektedir. Nörologların çalışmalarına bakıldığında çocukların ekran kullanımının onlara son derece zarar verdiği ve sınırlı bir şekilde kullanmaları gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Desmurget, 2022; Vorgan ve Small 2009). Buna karşılık ya-

pılan çalışmalarda çok küçük yaştan itibaren ekran kullanımının günlük rutinin bir parçası olduğu ve ekran kullanım süresinin giderek arttığı üzerinde durulmaktadır. Bu durumda nörologların önerileri ve sosyal gerçeklikler arasındaki boşluk giderek artmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında nöroloji gibi sağlık alanındaki çalışmaların toplumsal gerçekliği de değerlendirerek uygulanabilir önerilerde bulunmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için de disiplinlerarası çalışmalara yönelmeleri önem teşkil etmektedir.

Sosyoloji disiplininin önemli konularından biri olan sosyalleşmenin alt başlıklarından biri dini sosyalleşmedir. Ancak Türkiye'de sosyoloji literatüründe sosyalleşmeye dair araştırmalar oldukça az olmakla birlikte dini sosyalleşme konusu neredeyse hiç değerlendirilmemiştir. Buna karşılık İlahiyat Fakültelerine bağlı felsefe ve din bilimleri bilim dalında dini sosyalleşme konusunun yaygın olarak çalışıldığı söylenebilir. Buradan dini sosyalleşme başlığının dini meselelerin felsefe ve din bilimlerinde yaygınlaştığı ancak sosyoloji bölümlerinde tercih edilmediği görülmektedir. Ancak Türk toplumunda dinin genel olarak aktif rol oynaması sebebiyle Türkiye'nin sosyal hayatını anlama ve çözümlenme açısından dini sosyalleşme konusu oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu sebeple sosyoloji bölümlerinde de Türk toplumsal yapı ve yaşayışını daha iyi anlayabilmek için dini sosyalleşme çalışmalarının yapılması ve

literatüre katkı sağlaması açısından önem teşkil etmektedir.

Çalışmanın baş aktörünün çocuk ve onun sosyalleşme süreci olması dolayısıyla ebeveynler de konuya dahil edilmiştir. Tarih boyunca ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili geleceğe dair kaygıları olmuştur. Konu dahilinde ebeveynlerle ilgili çalışmalara odaklanıldığında özellikle endişeli oldukları ön plana çıkmaktadır. Günümüzde yaşadıkları kaygıların sebebi olarak da yeni medya araçları gelmektedir. Çocukların uzun süre ekran başında durmalarının sonuçları olarak; günlük yapılan etkinliklerden uzaklaşmaları, bilişsel ve psikolojik sorunların ortaya çıkması, aile ve yakın çevre ile iletişimlerinin azalması, popüler yayınların dini değerler açısından çocukları olumsuz yönde yönlendirmeleri gibi sebeplerle kaygı duymaktadırlar. Bu noktada çocukların ekran sorunlarına dair çözümler üretmek, medya okuryazarlığının yaygınlaşmasını sağlamak toplumsal olarak yaygınlaşan bir sorun olması sebebiyle sadece ailenin üstesinden gelebilecek bir problem olmaktan çıkmıştır. Bu sebeple Devlet ve sivil toplum kuruluşlarında ortak çalışmaların yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılan çalışmalara bakıldığında öne çıkan bir diğer konu da ikincil sosyalleşme eyleyenlerinden medyanın gelişen teknolojik gelişmelerle birlikte birincil sosyalleşme eyleyenlerin etkisini zayıflattığıdır. Çocukların birincil sosyalleşme eyleyenleri olan aile ve yakın çevreden çok, ekran başında vakit geçirdikleri üzerinde

durulmaktadır. Böyle bir durumda ikincil sosyalleşme alanlarından olan medya çocuklar üzerinde daha çok etkinliğini göstermektedir. Medyada çocukların demografik yapıları, hangi yeni medya araçlarından hangi yayınları takip ettiği, neler yaparak vakit geçirdikleri üzerine derinlemesine çalışmaların yapılması önemlidir. Bu sayede çocukların medya üzerinden sosyalleşme ve dini sosyalleşme yönergelerinin neler olduğu tespit edilebilir. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla nicel araştırmalar yapılmıştır. Halbuki sosyalleşme zaman içerisinde gerçekleşen ve tekrar tekrar vuku bulmasıyla kök salan bir öğrenme sürecidir. Bu sebeple sosyalleşme sürecini anlamak için sayısal verilerden yararlanarak ancak aynı zamanda öteye gidip derinlemesine çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Son olarak “yeni medya araçları”, “dijitalleşme”, “internet”, “ekran” gibi terimler çoğu zaman aynı işlevleri görmeleri sebebiyle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu sebeple terimlerin kullanımını açısından akademik bir karmaşanın olduğu söylenebilir. Bu konuda akademik çalışmaların yapılması karışıklığı azaltacaktır.

Kaynakça

Alter, A. Karşı Konulmaz (2008), (çev. Suyolcu, D. İ.), İstanbul: Paloma Yayınevi
Alp, İ. ve Levent, F. (2020). Dijital Dönüşümün Öğrencilerin Değerleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Turkish Studies*, 15(3), 1611-1633.

<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.37035>

Arnett, J. J. (1995). Adolescents' uses of media for self-socialization. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol.24, No. 5.

Arık, A. I. (2018). Teknoloji Bağımlılığı ve Sosyal Kimlik Oluşumu: Y Nesli. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Ayaydın, Y. ve Yıldız Ayaydın, H. (2018) “Sosyal Medyanın Değer Oluşturma Sürecindeki Rolünün Öğrenci Görüşleriyle İncelenmesi” *Değerler Eğitimi Dergisi Cilt 16, No. 35, s. 57-89*

Balyemez, S. (2020) Sosyal Medyanın Ailenin Sosyalleşme İşlevine Etkisi: Ankara Örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Üniversitesi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. *Media Psychology*, 3:3, 265-299, DOI: 10.1207/S1532785XMEP0303_03

Binark M. (2017). Yeni Medya Okuryazarlığı Tekno- Toplumsal Politikası Herkes için Neden Gerekli?. Herkes İçin İletişim (ss.51-64), Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu.

Campbell, A. H. Garner, S. (2016). Networked Theology: Negotiating Faith in Digital Culture. Baker Publishing Group

Carson, V., Clark, M., Berry, T., Holt, N. L., & Latimer-Cheung, A. E. (2014). A qualitative examination of the perceptions of parents on the Canadian Sedentary Behaviour Guidelines for the early years. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11(1), 65 <https://doi.org/10.1186/1479-5868-11-65>.

Danet, M. (2020) “Parental Concerns about their School-aged Children’s Use of Digital Devices” *Journal of Child and Family Studies* 29:2890–2904 <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01760-y>

Deaton, S. (2015). Social Learning Theory in the Age of Social Media: Implications for Educational Practitioners. *İ-Manager’s Journal of Educational Technology*, 12(1)

Desmurget, M. (2022). Dijital Ahmak Fabrikası (çev. Buhari, Ö.K.). İstanbul: İnsan Yay.

Disney, L., Geng, G., (2022). Investigating Young Children’s Social Interactions During Digital Play. *Early Childhood Education Journal* 50; 1449–1459. <https://doi.org/10.1007/s10643-021-01275-1>

Downey A.B (2014) Religious affiliation, education and Internet use. Available at: <http://arxiv.org/abs/1403.5534>

Genner, S. ve Suss, D. (2017). Socialization as Media Effect. Zurich, h: Zurich University of Applied Sciences.

Geurts, S., Koning, M. I., Vossen M. G. H., Eijnden R. (2022) Rules, role models or overall climate at home? Relative Associations of different family aspects with adolescents’ problematic social media use. *Comprehensive Psychiatry*. Vol.116. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2022.152318>

Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yay.

Greenfield, S. (2012). Dijital Teknolojiler Beynimizi Değiştirir mi? Uluslararası Teknoloji Bağımlılığı Kongresi, İstanbul: Gülmat Matbaacılık.

Güme, S. (2022). İnternet Bağımlılığını Önlemeye Yönelik Bir Model Önerisi (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Güzel, M. (2021) Medyadaki Teknolojik Gelişmelerin Z Ve Alfa Kuşakları Üzerindeki Yansımalarının Aile İçi İlişkiler Bağlamında Analizi (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Hillygus, S.D., Nie, N.H. (2002). Where Does Internet Time Come From?. *IT&SOCIETY* 1/2 (Sonbahar 2002) 1-20 <http://www.ITandSociety.org>

Karaman, B. (2022). “UNICEF’in Dijital Yanlış Bilgiler/Dezenformasyon ve Çocuklar adlı raporu bize ne anlatıyor” <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi>.

edu.tr/2022/10/31/unicefin-dijital-yan-lis-bilgiler-dezenformasyon-ve-cocuk-lar-adli-raporu-bize-ne-anlatiyor/

Kaya, Ç. N. (2011). Aile ve Çocuk. Kasapoğlu A. ve Karniker, N. Ed. Aile Sosyolojisi. (s.106-133). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2011

Kaya, G. İ. (2021). Dijital Çağda Çocuk Yetiştirme ve Eğitim: Değişen Roller. İnsan&İnsan, 8/ 27, (Kış 2021), 83-100

Kaya, M. (2019). Dini Sosyalleşmede İnternet ve Sosyal Medya Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Karşahin, B. I. (2021) Ekranın Çocukların İyilik Hali Üzerine Etkisi: Duygu Düzenleme ve Aile İşlevselliğinin Rolü (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Korkmaz, Z. (2019). Dijital Teknolojileri Kullanım Alışkanlıkları ve Sosyalleşme: İlkokul Öğrencileri Üzerine bir Araştırma. (Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Livingstone S. ve Blum-Ross, A. (2020) Parenting for a Digital Future. Oxford: Oxford University Press.

Livingstone, S. Ve Blum-Ross, A. (2018). The Trouble with “Screen Time” Rules. (p. 179-187) Giovanna Mascheroni, Cristina Ponte ve Ana Jorge (ed.) Digital Parenting. The Challenges for Families in the Digital Age. Göteborg: Nordicom.

Lövheim, M. (2012) Religious Socialization in a Media Age. Nordic Journal of Religion and Society, 25 (2): 151-168

McClure, P. K. (2016). Faith and Facebook in a Pluralistic Age: The Effects of Social Networking Sites on the Religious Beliefs of Emerging Adults. Sociological Perspectives 59(4):818-34. doi: 10.1177/0731121416647361

McClure, P. K. (2017). Tinkering with Technology and Religion in the Digital Age: The Effects of Internet Use on Religious Belief, Behavior, and Belonging. Journal for the Scientific Study of Religion (2017) 56(3):481-497

McClure, P. K. (2020). The buffered, technological self: Finding associations between internet use and religiosity. Social Compass. Vol 67 (3), <https://doi.org/10.1177/003776862092212>

Rtük Medya Okuryazarlığı, Medya Okuryazarlığı Nedir?, (2016) https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/menu_goster.php?Guid=B7A-A7732-1593-4B32-BDE5-D76E-64C2A5FA&MenuId=2

Moberg, M., Sjö, S., Golo, B.W.K., Erdiş Gökçe, H., Fernández Hart, R., Cardenas, S. C., Benyah, F. ve Villacrez

Jó, M.J. (2019) From Socialization to Self-socialization? Exploring the Role of Digital Media in the Religious Lives of Young Adults in Ghana, Turkey, and Peru. Religion, 49:2, 240-261, DOI: 10.1080/0048721X.2019.1584353

Myers, M. S. An Interactive Model of Religiosity Inheritance: The Importance of Family Context. American Sociological Review (1996) 61:858-866

Odabaşı, F. (Ed.). (2021). Dijital Yaşamda Çocuk. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Okumuş, E. (2014). Din ve Sosyalleşme. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 9/11 (Fall 2014), 429-454.

Onar Çambay, S. (2015). Bir Toplum-sallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 5, sayı 2.

Oruç, C. (2021) Çocuk Medyalarında Dinin Sunuluşu. Çocuk ve Medeniyet 6/12 (2021/2): 147-171 doi: <https://doi.org/10.47646/CMD.2021.260>

Otrar, M. ve Argın, F.S. (2014). Öğrencilerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının kullanım alışkanlıkları bağlamında incelenmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi. Journal of Research in Education and Teaching Ağustos 2014 Cilt:3 Sayı:3 Makale No: 01

Özkan, A. ve Hira, İ. (2017). Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Çocukların

Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn Görüşleri (İstanbul Örneği). Kesit Akademi Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 9, Eylül 2017, s. 245-271

Palmer, S. (2009). Zehirlenen Çocukluk Modern Dünyanın Çocuklar Üzerindeki Zararlı Etkileri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9/5 1-5. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>

Riesmeyer, C. Children's Agency in The Media Socialisation Process. L. Green & D. Holloway & K. Stevenson & T. Leaver (Eds.) The Routledge Companion to Digital Media and Children. (pp 227-236). London: Routledge

Sadeghi, S., Pouretmad, H. R., Khosrowabadi, R. Fathabadi, J. ve Nikbakht, S. (2019). Effects Of Parent-Child Interaction Training On Children Who Are Excessively Exposed To Digital Devices: A Pilot Study. The International Journal of Psychiatry in Medicine 2019, Vol. 54(6) 408-423 DOI: 10.1177/0091217419837070 journals.sagepub.com/home/ijp

Sayar, K. ve Benli, S. (2020). Dijital Çocuk. İstanbul: Kapı Yayınevi

Sherkat, D. E. (2003) “Religious Socialization; Sources of Influence and Influences of Agency” Handbook of Sociology of Religion, (çev:Özcan Güngör) Turkish Studies, Volume 8/3, 2013:279-297

Small, G. ve Vorgan, G. (2009). *Modern Beynin Evrimi*. E-beyin. İstanbul: Omega Yayınları

Smith, C. Ritz, Bridget ve Rotolo, M. (2020). *Religious Parenting: Transmitting Faith and Values in Contemporary America*. NJ: Princeton University Press

Stout, D. A. ve Buddenbaum, J. M. (1996). *Kitle İletişim Araştırmalarının ve Din sosyolojisinin Bir Sentezine Doğru* (çev. Metin Işık). *Selçuk İletişim* 1/3 (2000): 117-121

Suzanne M. Geurts, S.M., Koning, I.M., Vossen, H., Regina, J.J.M. Eijnden, V.d. (2022). *A Qualitative Study on Children's Digital Media Use and Parents' Self-interest*. *Journal of Child and Family Studies* (2022) 31:2015–2026 <https://doi.org/10.1007/s10826-021-02074-5>

Timisi, N. (2011). *Elektronik Bakıcı: Televizyon Çocuk İlişisine Genel Bir Bakış*. İstanbul: Derin Yayınları.

TUİK (2021) *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132#> (son erişim tarihi: 03.05.2023)

Tulum, Bozdağ A. (2021). *Sanal Sosyal Ağlar ve Aidiyetler: Dijital Yerlilerin Sanal Sosyal Ağ Aidiyetleri*. (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Turkle, S. (2011). *Alone Together*. New York City: Basic Books.

Twenge, J.(2018). *İ-Nesli*. İstanbul: Kaknüs Yayınları

Uecker, J. E. ve McClure, P. K. (2022). *Screen Time Social Media and Religious Commitment among Adolescents*. *The Sociological Quarterly* 64 (2), 250-273. DOI: 10.1080/00380253.2022.2089270

UNICEF. (2017). *Children in a Digital World*. https://www.unicef.org/media/48581/file/SOWC_2017_ENG.pdf (son erişim tarihi: 03.05.2023)

Ünlü Dalaylı, F. (2021). *Dijital İletişim Çağında İletişimin Gerçekliği: Influencer, Yapay Zeka ve Kanaat Önderliği*. (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Varsak, Osman. (2023). *Sosyal Medya kullanımının Dini İnanç ve Davranışla İlişkisi (Bursa Lise Öğrencileri Örneği)*. (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Yıldız, A. (2022). *Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür Taramasına Genel Bakış*. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 367-386.

Y.Y. RTÜK. (2016) "Medya Okuryazarlığı Nedir?" https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/menu_goster.php?-

Guid=B7AA7732-1593-4B32-BDE-5D76E64C2A5FA&MenuId=2 (05. 05. 2023)

Y.Y. (2017). "Yeşilay'dan ekran karşısında geçirilen süreler için uyarı", <https://www.yesilay.org.tr/tr/haberler/yesilay-dan-ekran-karsisinda-gecirilen-sureler-icin-uyari> (05.05.2023).